जीवात्मो विवर्जयेत्" इति मनुना प्रदर्शितोऽनध्यायभेदः अनध्यायशब्दे १३६९ पृ० द्रष्टव्यम्।

नित्यानित्यवस्तुविवेक पु० नित्यञ्च अनित्यञ्च नित्याऽनित्ये ते च ते वस्तुनी च नित्यानित्यवस्तुनी नित्यानित्यवस्तुनोर्विवेकः पृथक्ज्ञानता। ब्रह्मैव नित्यं वस्तु ततोऽन्यदखिलमनित्यमिति विवेचने। "ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्येत्येवं रूपो विनिश्चयः। सोऽयं नित्यानित्यवस्तुविवेकः समुदाहृतः" यज्ज्ञानार्थमिदं कृतवाक्यम्। अयञ्च ब्रह्मविद्यायाम् अधिकारप्रयोजकः।

नित्यानित्यसंयोगविरोध पु० नित्यत्वस्यानित्यत्वस्य एकत्र संयोगे सम्बन्धे विरोधः। एकत्र धर्मिणि नित्यत्वस्यानित्यत्वस्य च सम्बन्धरूपे भावाभावयोरेकत्र योगरूपे विरोधे। संयोगप्रयुक्तत्वस्यावश्यम्भावितिरिक्त एवास्य विरोधस्य दूषकतेत्याकारे द्रष्टव्यम्।

नित्याभियुक्त त्रि० नित्यमभि सम्यक्तया युक्तः योगे व्यापृतः। देहयात्रामात्रार्थं प्रयतमाने इतरत्यागासक्ते योगिनि

निद् न० निदि-क्र वा० नलोपः। १विषे शब्दच० २निन्दक त्रि० "अग्नेर्न निदावा विश्वेभिरग्निम्" ऋ० ६।१२।६ "निदावा निन्दिन्याः" भा०। [पुंस्त्री० शब्दच०।

निदृढ् त्रि० निहतो दृढ्रस्य प्रा०स०। १दृढ्रहिते २मनुष्ये

निदर्शन न०नि+दृश-ल्युट्। १उदाहरणे दृष्टान्ते "आत्मा ह्यात्मावस्थौवैघटाकाशैरिवोदितम्। घटादिषु यथाकाशैर्जातावेतन्निदर्शनमिति"। यदा मन्त्रब्राह्मणप्रतिपिपादयिषया श्रुत्यात्मनो जातिरुच्यते जीवादीनां तदा जातानुपलभ्यमानायामेतन्निदर्शनं दृष्टान्तो यथोदितं आकाशवदित्यादीनि भाष्यम्" शब्दार्थचि०। २अर्थालङ्कारभेदे स्त्री टाप्। अर्थालङ्कारशब्दे २६८९ पृ० द्रष्टव्यम्।

निदाघ पु० निशरां दहतेऽत्र नि+दह-आधारे घञ् न्यङ्क्वादि० कुत्वम्। १उष्णे २घर्मे ३घर्मकाले ज्येष्ठाषाढ़ाख्ययोः ४घर्मजले च मेदि०। ऋतुसंहारे १म सर्गे निदाघकाले यस्याः यदार्या मङ्गला प्रदर्शितास्तत्रैव द्रष्टव्याः। पुत्रस्यपुत्रे ऋभुपत्नीजाते ५ऋषिभेदे पु०।

निदाघकर पु० निदाघ उष्णः करः अस्य। १सूर्ये कारा० निदाघधामादवोऽयत्र "निदाघधामाननिवाधिदोधितिम्" माघः। २चन्द्रे च

निदाघकाल पु० निदाघस्य कालः। १ग्रीष्मर्तौ ज्येष्ठाषाढ़ाख्ययोः "हिमान्तरेखोऽम्बुधरान्तमध्यो निदाघकालः सुखमानतः प्रिये!" ऋतुसं०।

निदाह त्रि० नि+दो-ल्युट्। निरोधके "चरन्तृणोदयश्चिह्न निदातारम्" ऋ० ८।७२।५ "निदातारं निरोधकम्" भा०।

निदान न०नितरामसाधारणतया दयते कार्यम् नि+दैङ् पालने ल्यु। १आदिकारणे अमरः २कारणमात्रे ३बन्धदानानि निहत्त दानम् प्रा०स० ४कारणत्रये च मेदि० नि+दै शुद्धौ भावे ल्युट्। ५शुद्धौ हेमच०। ६रोगनिर्णये विद्यः ७रोगहेतौ। "निदानं पूर्वरूपाणि रूपाण्युपशयस्तथा। सम्प्राप्तिश्चेति विज्ञानं रोगाणां पञ्चधा स्मृतम्। निमित्तहेत्वायतनप्रत्ययोत्थानकारणैः। निदानमाहुः पर्यायैः प्राग्रूपं येन लक्ष्यते" इति माधवकरः सुश्रुते निदानप्रकरणे तद्भेदादिकं द्रष्टव्यम्। "निदानमिच्छाद्वेषस्य सन्ततेः" रघुः।

निदिग्ध त्रि० नि+दिह-क्त। १उपचिते २लेपनादिना वर्द्धिते च ३एलायां स्त्री शब्दच०। ततः संज्ञायां कन् कापि अत इत्वम्। निदिग्धिका वस्त्रकारिकायां स्त्री अमरः।

निदिग्धिकादिक्वाथ पु० चक्रदत्तोक्ते क्वाथभेदे "निदिग्धिकानागरकाञ्चनानां क्वाथं पिबेन्मिश्रितपिप्पलीकम्। जीर्णज्वरारोचककासगुल्मश्वासाग्निमान्द्यार्दितपीनसेषु। कृच्छ्रार्द्धगामयं प्रायः सायन्तनोपयुज्यते"

निदिध्यास पु० नि+ध्यै-सन्-भावे घञ्। श्रवणमननप्राप्तस्य एकतानतासाध्ये निरन्तरचिन्तने। भावे ल्युट् निदिध्यासन तत्कार्ये न०। तच्चलक्षणादि यथा "निरन्तरं विचारो यः श्रुतार्थस्य गुरोर्मुखात्। तन्निदिध्यासनं प्रोक्तं तत्रैकाग्र्येण लभ्यते। अनात्मन्यात्मचित्तेन दृढ्यात्मनि चेद्भवेत्। पुण्यपुञ्जेन शुद्धं तच्चित्तमैकाग्र्यमर्हति"। विजातीयदेहादिप्रत्ययरहितद्वितीयवस्तुनि २सजातीयप्रत्ययप्रवाहे। विजातीयप्रत्ययानन्तरितेन सजातीयप्रत्ययप्रवाहेण ३श्रवणमननफलभूतेनात्मचिन्तने। निदिध्यासनं च विचारविशेषात्मकम्। स च विचारविशेषोऽध्यात्मात्मतत्त्वज्ञानरूपं निदिध्यासनम्। "ताभ्यां निर्विचिकित्सेऽर्थे चेतसः स्थापितस्य यत्। एकतानत्वमेतद्धि निदिध्यासनमुच्यते"। ताभ्यां श्रवणमननाभ्याम्। ४अपरावत्तबोधे। "अपरावत्तबोधो हि निदिध्यासनमुच्यते" इति वार्त्तिकोक्तेः "तस्य वेदान्तवेद्यस्य निदिध्यासनतो विना" काशीख०१०अ०। "श्रुते मतगुणं विद्यात् मननं मननादपि। निदिध्यासं तद्गुणमनन्तं निर्विकल्पकम्" विवेकचू०।